

king van de stijl van dit toneelstuk. De leden van Nil waren zich van taal en stijl zeer bewust, en het zal dan ook geen toeval zijn dat de verheven toon van het hele spel – ‘Wat zégt gy, Ondeugd? Is Mèvrouw in stad gekomen, / En ’t heele hóf heeft nóch niets van haar’ komst vernomen?’ (vs. 1-2) – in vers 764-765 ruw onderbroken wordt door Ondeugd (‘Ho, ho, zy heeft het spék al wég.’) en Arglistigheid (‘Hy légt zyn stroo by ’t vuur. Ik zie ’t al branden.’) Een dergelijke stijlbreuk kan alleen verklaard worden door de *decorum*-opvatting van het Kunstgenootschap. Ook de tekst van de liederen is in een andere stijl dan die van de hoofdttekst: soms nog meer gedragen of zelfs pathetisch, een andere keer weer plat en gevoelloos: ‘Deugd is dood, die houte molyk’ (vs. 1776). Het woord ‘molyk’ wordt verklaard als ‘pop’, misschien past ‘vogelverschrikker’ beter in de context.

Uitgeverij Astrea heeft er een mooi boek van gemaakt, zij het met een uiterst luguber omslag dat de afloop al verraadt: de gevolgen van de lynchpartij van 1672. In dit licht is het wel opmerkelijk dat in de notulen van Nil reeds in 1671 het plan geformuleerd wordt *La tirannide dell’ interesse* te vertalen. In de lijst van personages staat ‘Astrea, Governatrice della Volontà’ – door Nil Volentibus Arduum weergegeven als ‘Réchtvaardigheid, Goevernante van Wil, mét eene weegschaal op de borst, én een zwaard op zy.’ Het is rechtvaardig dat dit spel bij Astrea terecht is gekomen.

Ton Harmsen

Christel Meier, Bart Ramakers & Hartmut Beyer (Hrsg.), *Akteure und Aktionen. Figuren und Handlungstypen im Drama der Frühen Neuzeit*. Münster: Rhema, 2008. – 544 pp. ISBN 978 3 930454 87 7.

De bundel gaat terug op drie internationale en interdisciplinaire workshops die tussen november 2004 en september 2006 plaatsvonden in Münster respectievelijk Groningen. Het resultaat zijn 21 studies over de rijke toneelwereld van de vroegmoderne tijd die onder de noemer ‘acteurs en acties’ bijeengebracht werden. De gemeenschappelijke focus van de artikelen is de interactie tussen literaire tradities en sociale vernieuwingen in de vroegmoderne leefwereld. Dat betekent dat het minder gaat om de poëtologische analyse van de desbetreffende drama’s, maar meer om het onderzoek naar stabiliteit en verandering van dramatische topoi die betrekking hebben op de in de stukken agerende figuren en hun handelingsruimtes op het vroeg-

moderne toneel. Besproken worden bepaalde retorische technieken, de invloed van de bijbelhermeneutiek en de hagiografie op de stukken alsmede de betekenis van de literaire, geleerde en historiografische traditie voor de actuele politieke lading van de drama’s.

Tegen de achtergrond van een structuralistische en narratologische analyse van literaire teksten onderkennen de auteurs een typologie van de verschillende toneelfiguren: *flat* of *round characters*, open, meerduidige of gesloten typen en statische of dynamische karakters. Op basis van deze ontleding kunnen de dramatische figuren vervolgens als modellen van mentale toestanden worden beschreven die met de vroegmoderne maatschappelijke normen en waarden in een spannende interactie treden. Deze interacties bepalen tenslotte de handelingen van de toneelkarakters. Zo gaan verschillende communicatieve situaties (juridische, kerkelijk-religieuze, politieke of maatschappelijke acties) gepaard met vaste vormen van toneelhandelingen met bijpassende sets van figuren.

Het werk is ingedeeld in vier grote afdelingen, waarbij bepaalde figuren of handelingsmodellen de achtergrond vormen van de ordening van de bundel: eerst worden personificaties behandeld, daarna figuren uit de literaire traditie, vervolgens figuren die bepaalde maatschappelijke prototypen van de vroegmoderne samenleving representeren en tenslotte verschillende vormen van de dramatische handeling.

De eerste afdeling opent met een algemene theoretische inleiding over de basisprincipes van de bundel, geschreven door Christel Meier en Bart Ramakers. Vervolgens gaat Claudia Spanily in op de emotionerende werking van bepaalde personificaties in het vroegmoderne toneel. Door de verbinding van cognitie en affect zou de toeschouwer tot de beoordeling komen van het negatieve gedrag van de hoofdfiguren. Het belang van de emotionele werking van bepaalde protagonisten toont eveneens de bijdrage van Elsa Strietman. Aan de hand van rederijkersstukken laat de auteur zien hoe morele zwakte als ziekteverschijnsel wordt opgevat en de doorbraak van de goddelijke genade in de stukken als een genezingsproces van de protagonisten kan worden geïnterpreteerd. Tenslotte toont Bart Ramakers hoe de uitbeelding van het zondige leven en de bekering in rederijkersstukken gekoppeld zijn aan bepaalde actieschemata, zoals de verleiding, de preek, het debat, de scène in de herberg, het toneelstuk in het toneelstuk of de pelgrimsreis.

De tweede afdeling van de bundel houdt zich bezig met de overname, vertaling of vrije adaptatie van figuren uit de (antieke) literaire traditie.

Femke Hemelaar onderzoekt de vertaalstrategieën van de Antwerpse rederijker Cornelis van Ghistele. Zij toont dat hij Terentius parafraserend vertaalt, waardoor Van Ghistele de antieke stof aan de eigentijdse maatschappelijke ideeën kon aanpassen. Een belangrijk genre voor de adaptatie van antieke figuren was de Italiaanse *Commedia dell'arte*. De bijdrage van Philiep Bossier toont de uitbreiding en vernieuwing van het klassieke figurenensemble in dit genre, met nadruk op de figuren van de geleerde, de gelukszoeker en de proloogspreker. De grote betekenis van de antieke mythologie voor figuren en acties in het vroegmoderne toneel onderstreept het artikel van Volker Janning over de proloog- en koorscènes van achttiende-eeuwse jezuïetendrama's. Duidelijk wordt hier de relatief grote vrijheid in de adaptatie van de mythologische stoffen. Jan Konst bestudeert de drie canonauteurs Bredero, Coster en Hooft. De auteur ziet vooral twee rolmodellen in het senecaans-scaligeriaanse drama: figuren die hun *constantia* bewijzen tegenover het spel van de wankele fortuin en – vrouwelijke! – *dramatis personae* die volledig afhankelijk zijn van de schadelijke werking van hun passies. Bernd Roling beschrijft andere 'stock figures' in het vroegmoderne drama: de engelbewaarder, *custos*, *phylax*, *angelus tutelaris* of *chorus angelorum*. In het jezuïetendrama over de *conversio* van de protagonist vervullen engelen een belangrijke functie. Zij worden tot zieleleiders van de toeschouwers die op deze wijze de verleidingen van de wereld beter kunnen afwijzen.

De derde afdeling van de bundel is gewijd aan de representatie van eigentijdse maatschappelijke lagen of standen op het toneel. Dit betekent niet altijd dat de hoofdpersonen in de stukken zelf vroegmoderne figuren zijn. Zoals Heinz Meyer in zijn bijdrage laat zien, gaat het er vaak om dat traditionele personages als exempelfiguren optreden. Zij kunnen vervolgens voor eigentijdse politieke doeleinden gebruikt worden. Een dergelijke politieke functie van oudtestamentische helden stelt ook Jan Bloemendal vast. Hij bestudeert de complexiteit van de Davidfiguur in Nederlandstalige (rederijkers-)stukken en Neolatijnse drama's. In de Nederlandse stukken moet de vergelijking van David met de stadhouder vooral diens macht legitimeren, in de Latijnse drama's vormt eerder zijn persoonlijke ontwikkeling het middelpunt van de dramatische actie. Al wordt Vondel hier vooral onder de Nederlandse traditie geschaard (p. 319), opgemerkt moet worden dat Vondel de Davidfiguur juist gebruikt om fundamentele politieke kritiek uit te oefenen (vgl. Noak 2005; 2007). Ook de vrouwelijke macht gaat in het vroegmoderne toneel vaak schuil achter antieke of bijbel-

se stof. Rina Walthaus benadrukt in haar artikel de vrije omgang van vroegmoderne Spaanse auteurs met klassieke of bijbelse figuren. Zoals ook andere recente studies over vrouwelijke regenten vaststellen (vgl. P.-A. Alt 2007) wordt het vrouwelijke gezag in de Spaanse stukken ofwel harmonisch in een mannelijke heerschappij getransformeerd ofwel als tirannie gedenuciëerd. Hierin ligt een belangrijk gendersaspect van deze drama's. Christel Meier laat in haar bijdrage zien dat de positie van de vroegmoderne wetenschapper heel precair is. Hij staat tussen de gevaarlijke *melancholia* en de *superbia* die het streven naar wijsheid met zich meebrengt. Een oplossing ligt wellicht in de figuur van de heroïsche geleerde die op zijn zoektocht naar de waarheid uiteindelijk wetenschappelijke kennis en christelijk geloof weet te verenigen. De twee laatste artikelen van deze afdeling bestuderen de rol van de lagere standen in het vroegmoderne toneel. Bernhard Jahn benadrukt dat de handelingsmogelijkheden van boerenfiguren veel breder zijn dan tot nu toe werd onderkend. Deze karakters treden vaak als verstandige, van de christelijke ethiek doordrongen figuren op die een belangrijke kritische functie innemen tegenover personages uit de hogere standen. De positie van alledaagse figuren (soldaten, torenwachters, metselaars, bootslieden etc.) in het rederijkerstoneel onderzoekt Dirk Coigneau. In tegenstelling tot de *sinnekens*, wier rol betrekking heeft op de innerlijke ontwikkeling van de hoofdpersonages, representeren deze alledaagse figuren de 'objectieve' buitenwereld. Hun functie is het verkleinen van de afstand tussen de toeschouwers en de toneelhandeling.

De laatste van de vier grote afdelingen is gewijd aan bepaalde vormen van de handeling ('Aktionstypen'). Deze indeling laat zien dat de figurenconstellaties in de bundel een belangrijker rol innemen dan de handelingstypologieën. Desalniettemin kan de lezer vier belangrijke handelingsmodellen onderkennen: de taalhandeling, het *redivivus*-model (zie al in de artikelen van Heinz Meyer, Jan Bloemendal en Rina Walthaus), de *divinatio* en de *conversio* (vgl. daarover ook de bijdragen van Bernd Roling en Christel Meier). Jelle Koopmans bestudeert de taalhandelingen in een indrukwekkend corpus van ca. 100 korte Franse spelen, *farces* en *sotties* die tussen 1509 en 1521 gepubliceerd werden. Het herleven van historische figuren (het *redivivus*-model) onderzoekt Dirk Niefanger. Hij onderkent in de stukken een 'Fiktionalitätspakt' (p. 425) die voor de toeschouwers de historische tijdsafstand met het verleden overbrugt en de antieke figuren verbindt met eigentijdse politieke doeleinden. Het debat over de waarde

van kosmologische kennis (de *divinatio*) is de inzet van de Neolatijnse stukken die Hartmut Beyer in zijn artikel bespreekt. De wetenschap van bepaalde voortekenen staat in deze drama's eveneens in dienst van de representatie van de vorstelijke macht. Ook Juliette A. Groenland belicht de politieke lading van profetieën op het vroegmoderne toneel, met name de voorspelling van vaderlandse roem aan het einde van de toneelstukken. Kai Bremer bestudeert het handelingsmodel van de bekering als 'gesacraliseerde peripetie' (p. 487), belichaamd in de figuur van de *conversus*. Door de ommekeer in het innerlijk van de protagonist op het toneel te visualiseren worden de toeschouwers emotioneel beïnvloed en bekeringsgezind gemaakt. Tenslotte bespreekt Christiane Pérez González het gebruik van de Latijnse taal in Spaanse jezuïetendrama's uit de zestiende eeuw. Zij laat zien dat het Latijn de figuren naar het niveau van goden, vorsten of bijbelse figuren verheft. De kennis van het Latijn blijft dus belangrijk, hoewel het Spaanse jezuïetentoneel tegelijkertijd de volkstaal gebruikt om een directere communicatie met het publiek te bereiken.

Samenvattend laat zich zeggen dat de bundel een indrukwekkend en gevarieerd beeld verschaft van figurentypen en actiemodellen in het Europese toneel van de vroegmoderne tijd. Vooral ook de belangrijke positie van het Neolatijnse toneel in het boek is een positief resultaat van deze internationale en interdisciplinaire samenwerking. Misschien had een sterker gebruik van theoretische concepten zoals performativiteit en theatraliteit uit de cultuurwetenschappelijk georiënteerde theaterstudie (vgl. Wirth 2002; Fischer-Lichte 2004) de relatie tussen taal, lichamelijke actie nog beter kunnen verduidelijken. Al met al kan men een voortzetting van een dergelijke vruchtbare samenwerking alleen maar wensen.

Bibliografie

- Peter-André Alt, *Von der Schönheit zerbrechender Ordnungen. Körper, Politik und Geschlecht in der Literatur des 17. Jahrhunderts*. Göttingen, 2007.
- Erika Fischer-Lichte, *Ästhetik des Performativen*. Frankfurt am Main, 2004.
- Erika Fischer-Lichte et al. (eds.), *Theatralität als Modell in den Kulturwissenschaften*. Tübingen, 2004.
- Bettina Noak, "Wanneer de hemel spreekt moet alle reden wijcken". De twijfel in enkele drama's van Joost van den Vondel', in Amand

Berteloot e.a. (red.), *Handelingen van de bijeenkomst universitaire docenten Nederlands in het Duitse taalgebied*. Berlijn, 18-20 maart 2004. Münster, 2005, 44-58.

Bettina Noak, 'Taal en geweld in enkele bijbelse treurspelen van Joost van den Vondel', *neerlandistiek.nl* 07.09 <<http://www.neerlandistiek.nl/07.09e/>> [geraadpleegd 10 september 2010].

Uwe Wirth (Hrsg.), *Performanz. Zwischen Sprachphilosophie und Kulturwissenschaften*. Frankfurt am Main, 2002.

Bettina Noak

Translation und Rezeption. Literaturbeziehungen zwischen dem deutschen und dem niederländischen Sprachraum, <<http://www.indu.niederlandistik.fu-berlin.de/>>

De vakgroep neerlandistiek van de Freie Universität Berlin is op hoog niveau actief onder leiding van Matthias Hüning en Jan Konst. Een van hun onderzoekszwaartepunten, waaraan Bettina Noak belangrijke bijdragen heeft geleverd, wordt gevormd door de Nederlands-Duitse betrekkingen, met name op het gebied van vertaalde teksten. En er is veel vertaald in de loop der eeuwen, van het Nederlands naar het Duits en omgekeerd. Het onderzoek beslaat de periode 1500-1900.

Van het onderzoek doet de vakgroep verslag via boekpublicaties, met name het vanuit Nijmegen en Berlijn geïnitieerde *Niederländisch-Deutsche Kulturbeziehungen 1600-1830* onder redactie van Jan Konst, Inger Leemans en Bettina Noak (Göttingen, v&r Unipress, 2009; Berliner Mittelalter- und Frühneuzeitforschung, Band 7) en een internetportal. Beide hebben een brede, diachrone opzet. In het onderzoek wordt aandacht besteed aan zelfbeelden en beelden van de anderen, wisselwerkingen in literatuur en het bedrijven daarvan, het overbrengen van ideeën, kennis en wetenschap, en vertalingen als middel tot overdracht. Immers de betrekkingen tussen Nederland en Duitsland waren langdurig en veelzijdig: ze omvatten literatuur, filosofie, theologie, pedagogiek, wetenschap, reisbeschrijvingen, vlugschriften, enzovoort. Deze bespreking betreft het digitale gedeelte van het project.

Het portal *Translation und Rezeption. Literaturbeziehungen zwischen dem deutschen und dem niederländischen Sprachraum* biedt toegang tot drie databases: (1) een internetbibliotheek van Nederlands-Duitse historische 'Übersetzungsbeziehungen' die een archief van vertaaldocumenten geeft van het Nederlands in het